

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ»

1. Концепція викладання дисципліни

Навчальний курс «Українська діалектологія» входить до складу нормативних дисциплін циклу професійної та практичної підготовки студентів II курсу спеціальності «Українська мова й література».

Мета курсу – ознайомити з українськими говорами та їхніми особливостями, на основі яких сформована сучасна українська літературна мова, показати значення діалектної мови як об'єкта дослідження, цінність даних діалектології для історії мови, етнолінгвістики, етнографії, фольклористики. У курсі заплановано вивчення сучасного діалектного поділу української мови та характерних рис будови говорів у різних частинах етнічної території, проблем взаємодії народних говорів з літературною мовою.

Після засвоєння курсу студенти повинні **знати**:

- термінологічний апарат діалектології як розділу мовознавства;
- діалектний поділ сучасної української мови;
- характерні фонетичні, лексичні та граматичні риси діалектів української мови;
- сучасні діалектологічні дослідження в україністиці та лінгвістичній науці в цілому.

Після засвоєння курсу студенти повинні **вміти**:

- за фонетичними, лексичними та граматичними особливостями визначити, до якого з говорів української мови належить певний текст;
- на слух визначати, носієм якого з говорів української мови є мовець, проаналізувавши його мовлення.

Критеріями оцінювання знань і вмінь студентів є підготовленість до практичних занять, виконання контрольних робіт, засвоєння мінімуму лінгвістичної термінології, виконання завдань для самостійної роботи. Вивчення дисципліни завершується іспитом у V триместрі.

2. Витяг з навчального плану спеціальності

Форма навчання	Курс	Триместр	Всього годин	У тому числі							Форма підсумкового контролю	
				аудиторних					самостійна робота студента		іспит	залік
				лекцій	семінарських	практичних	лабораторних	консультацій	триместрова робота з дисципліни	курсова робота (проект)*		
денна	II	VI	54	14	–	12	–	–	26	–	+	–

3. Зміст навчальної дисципліни – тематичні плани дисципліни

№ з/п	Назви розділів та тем	Всього годин	За формами занять, годин			Форми контролю
			Аудиторні		Самостійна робота студента	
			лекційні	практичні		
1	I. Діалектологія як розділ мовознавства. Діалектне членування української мови Діалектологія як розділ мовознавства. Предмет і завдання української діалектології. Джерела та методи вивчення народних говорів. Зв'язки з історією, етнографією, ономастикою	4	2	2	4	Фронтальне опитування. Перевірка виконання письмових завдань
2	Діалектне членування української мови. Історія групування говорів. Говірки Середньої Наддніпрянщини – основа сучасної української літературної мови. Взаємодія народних говорів з новою українською літературною мовою	3	2	1	4	Усні опитування за планом заняття. Перевірка виконання письмових завдань
3	Вивчення української мови у просторовій проекції. Атлас української мови – фундаментальне дослідження українських діалектологів. Актуальне завдання діалектології на сучасному етапі. Діалектологічні дослідження в Україні	1	2	1	2	Усні опитування за планом заняття. Перевірка виконання письмових завдань
4	II. Діалектні особливості говорів української мови Особливості діалектних фонем. Українська діалектна текстографія. Фонетична транскрипція	4	2	2	2	Усні опитування за планом заняття. Перевірка виконання письмових завдань
5	Українська діалектна лексика. Діалектизми в українській літературній мові	4	2	2	4	Усні опитування за планом заняття. Перевірка виконання письмових завдань

Українська діалектологія

6	Морфологія діалектної української мови	4	2	2	4	Усні опитування за планом заняття. Перевірка виконання письмових завдань
7	Діалектний синтаксис	3	2	1	4	Усні опитування за планом заняття. Перевірка виконання письмових завдань
8	Контрольна робота	3	–	1	4	Письмова контрольна робота

4. Аудиторна робота

4.1.1. Лекції

№	Тема, план заняття	Номер тижня	Кількість годин
1	2	3	4
1	Діалектологія як розділ мовознавства 1. Предмет і завдання української діалектології. 2. Джерела та методи вивчення народних говорів. 3. Зв'язки з історією, етнографією, ономастикою. 4. Актуальне завдання діалектології на сучасному етапі. Діалектологічні дослідження в Україні.	1	2
2	Діалектне членування української мови 1. Історія групування говорів. 2. Говірки Середньої Наддніпрянщини – основа сучасної української літературної мови. 3. Взаємодія народних говорів з новою українською літературною мовою. 4. Вивчення української мови у просторовій проекції. 5. Атлас української мови – фундаментальне дослідження українських діалектологів.	3	2
3	Фонетичні особливості діалектної мови 1. Особливості діалектного вокалізму. 2. Особливості діалектного консонантизму. 3. Українська діалектна текстографія.	5	2
4	Українська діалектна лексика 1. Діалектизми в українській літературній мові. 2. Групи діалектної лексики. 3. Еквівалентна та безеквівалентна лексика.	7	2

1	2	3	4
5	Морфологія діалектної української мови 1. Іменник і його граматичні категорії в говорах української мови. 2. Прикметник і його граматичні категорії в говорах української мови. 3. Займенник і його граматичні категорії в говорах української мови.	9	2
6	Морфологія діалектної української мови 1. Числівник і його граматичні категорії в говорах української мови. 2. Дієслово і його граматичні категорії в говорах української мови. 3. Службові частини мови в діалектах української мови.	11	2
7	Діалектний синтаксис 1. Діалектні відмінності у словосполученні. 2. Особливості простого речення в говорах української мови. 3. Особливості складних речень у говорах української мови.	13	2

4.1.2. Групові заняття

№	Тема, план заняття	Номер тижня	Кількість годин
1	2	3	4
1	Діалектологія як розділ мовознавства 1. Діалектне членування української мови. 2. Історія групування говорів. 3. Говірки Середньої Наддніпряниці – основа сучасної української літературної мови. 4. Взаємодія народних говорів з новою українською літературною мовою.	2	1
2	Вивчення української мови у просторовій проекції 1. Атлас української мови – фундаментальне дослідження українських діалектологів. 2. Дослідження говорів. Джерела вивчення говорів. 3. Методи збирання діалектного матеріалу. Анкетний метод. Експедиційний метод. Описовий метод. Метод лінгвістичного картографування.	4	2
3	Фонетика говорів української мови 1. Особливості діалектних фонем. 2. Українська діалектна текстографія.	6	2
4	Українська діалектна лексика 1. Особливості діалектної лексики. 2. Класифікація діалектної лексики. 3. Діалектна лексика з погляду її походження.	8	3
5	Морфологія діалектної української мови 1. Діалектні особливості словотворчих і словозмінних моделей і структур. 2. Повнозначні частини мови в діалектах. 3. Функціонування службових частин мови в говорах. 4. Контрольна робота № 1.	10	2
6	Діалектний синтаксис української мови 1. Діалектні синтаксичні відмінності. 2. Контрольна робота № 2.	12	2

5. Рекомендації щодо виконання завдань самостійної роботи

До завдання «Підготовка до практичних занять»

Підготовка до практичних занять здійснюється за тематикою, планами й завданнями, поданими в посібнику. У зошиті для практичних занять записати тему, дату й план заняття. Завдання переписати згідно з послідовністю їх виконання (в зошиті записується номер і зміст завдання, письмове виконання завдання, після цього йде запис наступного завдання і його виконання, якщо змістом завдання передбачене письмове виконання). Усі вправи мають бути виконані письмово. Записам виконаної вправи має передувати її номер, зазначення джерела (посібника, збірника вправ), запис завдання.

До завдання «Підготовка до контрольної роботи»

Повторити лекційний матеріал з теми контрольної роботи, опрацювати рекомендовану літературу й підготуватися до письмової відповіді за питаннями до практичних занять.

Приклад виконання контрольної роботи

(діалектологічний аналіз тексту)

[за царá бѣн'а булó л'удѣ тод'і жмѣн'а / багáц'ко булó жѣта / на йїднѣї соломи́ни до низу колоску́ї // вже и топка́ли те́йе жито / вже хл'іп топка́ли / деї зогреші́ли // йак воні́ зогреші́ли / нимá чо́го йїсти собáци ї котóви / то кут ві́просив / собáка в бóга хл'іба // отó ц'її колосóчки малѣн'ки́м вже росту́т / деї л'удѣ йїд'áт //]

Характеристика вокалізму:

- а) [y] на місці [o] в новозакритих складах: *йїднѣї, кут*;
- б) ненаголошений [e] реалізується у звукові [и]: *нимá* ;
- в) звукосполука [ки] звучить як [ки^і]: *колоску́ї, малѣн'ки́м*;
- г) [и] реалізується у звукові [e] в кінці слова: *л'удѣ*;
- г) [e] виступає рефлексом [Ѣ]: *зогреші́ли*;
- д) склад вокалізму говірки – шестифонемний: [a], [e], [o], [y], [и], [і];
- е) більша частотність фонем [и] в порівнянні з літературними відповідниками: *на соломини, нимá, собáци, котóви*.

Характеристика консонантизму:

- а) відсутність фонем [p']: *царá, зогреші́ли*;
- б) ствердіння багатьох фонем через відсутність [і]: *йїднѣї, собáци, котóви*.

Лексичні особливості:

У тексті вжито загальноновживані слова; єдиний лексичний діалектизм *деї та й'*.

Морфологічні особливості:

- а) повні нестягнені форми займенників: *тэ́йе, ц'йі́і;*
- б) флексія **-и** в родовому-давальному відмінках однини: *на соломини, собáци;*
- в) флексія **-ут, -ат** у дієсловах третьої особи множини: *росту́т, йі́д'а́т.*

Словотвірні особливості:

- а) творення сингулятивів за допомогою суфікса **-ин**-а: *на йі́дну́ї соломини;*
- б) використання суфікса пестливості в іменниках, прикметниках і прислівниках: *колосочки, малéн'ки'м, бага́ц'ко.*

Синтаксичні особливості:

- а) узгодження однорідних підметів із присудком: *то кут ві́просив / собáка в бо́га хл'і́ба;*
- б) узгодження означення з означуваним словом: *то кут ві́просив / собáка в бо́га хл'і́ба.*

Отже, наведений текст за сукупністю фонетичних, морфологічних, словотвірних і синтаксичних рис свідчить, що взятий із середньополіського говору північного наріччя української мови.

До завдання «Оформлення лінгвогеографічних карт»

На контурній карті України відобразити територіальне поширення говорів (говірок певного говору), спираючись на «Атлас української мови» та послуговуючись прийнятими в україністиці картографічними знаками.

6. Підсумковий контроль

Підсумковий контроль проводиться у формі іспиту, на якому кожний студент письмово відповідає на питання одного білета.

Структура кожного білета складається з двох питань: 1) теоретичного питання за поданим нижче списком; 2) практичного завдання з виявлення діалектних рис у тексті й визначення говору української мови.

Питання до іспиту з курсу

1. Предмет, завдання й значення діалектології.
2. Літературна й діалектна мова. Значення діалектної мови. Літературна мова й говори на різних етапах суспільно-історичного розвитку.

3. Діалектні територіальні одиниці (говірка, говір, група говірок, наріччя).
4. Джерела вивчення говорів української мови.
5. Методи вивчення народних говорів.
6. Українські наріччя і говори. Історія діалектного членування української мови.
7. «Атлас української мови» – значення, специфіка.
8. З історії української діалектології. Науковий здобуток М. Максимовича.
9. З історії української діалектології. Науковий здобуток Я. Головацького.
10. Діяльність Південно-західного відділення Російського географічного товариства у Києві.
11. Дескриптивні та лінгвогеографічні дослідження українського діалектного обширу.
12. Взаємодія народних говорів із новою українською літературною мовою.
13. Українські діалектологічні атласи й словники.
14. Загальна характеристика українського діалектного вокалізму та консонантизму.
15. Звукові зміни в українських говорах: явище афери, епентези, гіперизму тощо.
16. Діалектні відмінності в наголошуванні форм слів.
17. Основні типи діалектичних відмінностей у лексиці: а) непротиставні; б) протиставні.
18. Типи діалектичних відмінностей у синтаксисі з погляду їх походження.
19. Дескриптивні та лінгвогеографічні дослідження українського діалектного обширу.
20. Різновиди морфологічних діалектних відмінностей.
21. Характеристика діалектних відмінностей у словотворі.
22. Типи діалектних відмінностей у лексиці.
23. Склад діалектної лексики з погляду її походження.
24. Історичні нашарування в діалектній лексиці.
25. Характерні особливості лексики говорів. Найважливіші семантичні групи діалектної лексики.
26. Нетермінологічна діалектна лексика.
27. Характеристики діалектних відмінностей у фразеології.
28. Загальна характеристика північного наріччя.
29. Загальна характеристика південно-західного наріччя.
30. Загальна характеристика південно-східного наріччя.
31. Різновиди морфологічних діалектичних відмінностей: а) зумовлені особливостями фонетики місцевих говорів; б) викликані різними напрямками граматичної аналогії (індукції).

32. Діалектні відмінності в категорії роду.
33. Діалектні відмінності в категорії числа.
34. Характерні особливості лексики діалектів.
35. Діалектні відмінності в категорії роду.
36. Діалектні відмінності в категорії числа.
37. Діалектні особливості відмінювання іменників.
38. Діалектні особливості відмінювання прикметників.
39. Творення ступенів порівняння в говорах.
40. Діалектичні особливості фонетичного оформлення числівників української мови.
41. Система відмінювання числівників у діалектах української мови.
42. Діалектичні особливості відмінювання займенників.
43. Діалектичні особливості фонетичного оформлення займенників.
44. Зворотні форми дієслова в говорах.
45. Діалектне дієвідмінювання.
46. Категорія способу дієслова в говорах.
47. Дієприкметник і дієприслівник у говорах української мови.
48. Народні говори та староукраїнська літературна мова.
49. Нетермінологічна діалектна лексика.
50. Консонантизм південно-східного наріччя української мови.
51. Вокалізм південно-східного наріччя української мови.
52. Консонантизм південно-західного наріччя української мови.
53. Вокалізм південно-західного наріччя української мови.
54. Вокалізм карпатської діалектної системи.
55. Консонантизм карпатської діалектної системи.
56. Вокалізм поліських говорів.

Приклад екзаменаційного практичного завдання

За наявними діалектними рисами (фонетичними, лексичними, граматичними) визначте, до якого говору української мови належить текст.

Так називаєт ся у Німців «нічо», а у аптеці така сіль, що єї мішають з рожевов водов, і закапуюю точи, як кого болят. І бабу Перуниху очи боліли, отжеж і взяла вона чотири край царі, та й каже до свого сина Андруся: «Бїжи, синку, у місто, та купи мені за сї крейцері у аптиці нікс».

7. Система оцінювання роботи студентів з дисципліни *Рейтингове оцінювання*

№	Вид контролю	Тиждень	Кількість балів
1	Опитування на практичних заняттях	1–13	10

Українська діалектологія

2	Перевірка письмового виконання вправ	1–13	15
3	Поточна контрольна робота	11	10
4	Підсумкова контрольна робота	13	15
5	<i>Перевірка оформлення лінгвогеографічних карт</i>	11	10
	<i>За тримісяч</i>		60
	<i>Іспит</i>	14	40
	<i>Разом</i>		100